

УДК 347.1

DOI 10.32755/sjlaw.2025.01.070

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НОТАРІУСА ТА УМОВИ ЙОГО ВЧИНЕННЯ

У статті розглядається юридична природа виконавчого напису та умови його вчинення. Автором розглянуті диференціальні ознаки виконавчого напису, що відмежовує виконавчий напис від правочинів. Визначаються умови вчинення виконавчого напису, аналізуються процесуальні особливості. Зазначається, що гідною альтернативою більш складному за змістом процесу судового захисту є виконавчий напис, проте, незважаючи на його позитивні риси, у законодавстві відсутнє закріплення поняття виконавчого напису.

Ключові слова: виконавчий напис, нотаріальна дія, договірні конструкції, умови вчинення виконавчого напису, виконавче провадження, позасудовий захист.

Постановка проблеми. Відповідно до положень статті 3 Конституції України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Однією з форм захисту прав та охоронюваних законом інтересів є нотаріат, який справедливо вважають інститутом превентивного правосуддя. Водночас виконання нотаріатом функцій органу попереджувального правосуддя ні в якому разі не замінює собою діяльність суду. Нотаріат посідає окреме специфічне місце в юридичному механізмі, який забезпечує в державі законність і правопорядок.

Відповідно до статті 18 Цивільного кодексу України здійснення нотаріусом захисту цивільних прав та інтересів особи можливе лише шляхом виконавчого напису [2]. Виконавчий напис, як зазначають учені-процесуалісти, є ефективною формою позасудового захисту цивільних прав фізичних і юридичних осіб та гідною альтернативою більш складному за змістом

процесу судового захисту. Проте, незважаючи на позитивні риси, у законодавстві відсутнє закріплення поняття виконавчого напису та його диференціальні ознаки.

Мета статті: визначити юридичну природу та ознаки виконавчих написів нотаріусів, а також умови їх вчинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними аспектами визначення правової природи виконавчого напису займалися такі вчені: С. Я. Фурса, В. В. Комаров, Я. М. Шевченко, Л. К. Радзівська, М. М. Дякович, Н. С. Горбань, Т. С. Андрущенко. Проте недостатньо дослідженими залишаються низка питань щодо характеристики виконавчого напису нотаріуса як позасудової форми захисту цивільних прав та інтересів, його відмінностей від інших юридичних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Виконавчий напис як правовий інструмент захисту цивільних прав не є новелою в юриспруденції. Історія здійснення виконавчих написів нотаріусами бере свій початок від Цивільного кодексу Франції 1804 року (кодекс Наполеона). Стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку передбачалося у ч. 2 тому X «Зводу законів цивільних» 1857 р., де зазначалося, що будь-який договір і будь-яке зобов'язання, законно вчинене, вважалось безспірним і приводилося до виконання «безпосереднім застосуванням закону без будь-якого судочинства; якщо ж виникав спір проти таких договорів та зобов'язань, то він, призупиняючи стягнення, вирішувався судовим способом, але без формального суду в остаточному варіанті» [3, с. 16].

Значного розвитку інститут вчинення виконавчих написів набув у радянський період. Зокрема, порядок вчинення виконавчих написів регулювався в Українській РСР Положенням про державний нотаріат Української РСР, затверджений постановою Ради Міністрів УРСР від 31 серпня 1964 р. № 941 та Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР, затвердженою постановою Президії Верховного Суду Української РСР від 22 січня 1965 р. Правомочними на вчинення виконавчих написів були нотаріальні контори і консульські установи [4, с. 124].

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 31 серпня 1964 р. № 941 встановлювався перелік документів, на підставі яких нотаріальні органи мали право вчиняти виконавчі написи. Цей перелік містив доволі багато видів заборгованості, за якими можна було вчиняти виконавчі написи. Крім того, кожен із цих видів (окрім стягнень за нотаріально посвідченими угодами) мав ще й підвиди. Порядок та умови вчинення виконавчого напису, які існували за радянського періоду, частково збережені і в сучасному нотаріаті [4, с. 124].

У сучасній цивілістичній науці існує кілька поглядів на визначення поняття «виконавчий напис». Це поняття слід розглядати у двох аспектах. Зокрема, С. Фурса зазначає, що існує правовий зміст виконавчого напису – це посвідчення факту невиконання умов договору боржником, а також процесуально-правовий, тобто «надання оригіналам документів, що встановлюють заборгованість, виконавчої сили» [5, с. 58]. В. Комаров визначає виконавчий напис як розпорядження про примусове стягнення з боржника належної стягувачеві певної грошової суми або витребування майна [6, с. 57]. М. Дякович, аналізуючи виконавчий напис як форму позасудового захисту цивільних прав та інтересів осіб, визначає останній як вольовий акт нотаріуса, спрямований на відновлення порушених прав громадян та юридичних осіб, розпорядження про примусове стягнення з боржника заборгованості, вчинене на документах, які підтверджують безспірні зобов'язання останнього [6, с. 58].

У юридичній літературі радянського періоду виконавчий напис визначався як спосіб вирішення спору між сторонами – боржником і кредитором. Проте з таким твердженням складно погодитися, оскільки інститут вчинення виконавчих написів, хоч і має свою історію, але повинен залишатися саме несудовою формою захисту прав кредиторів. Вирішення спору між кредитором та боржником – винятково повноваження суду, оскільки є незаперечні умови, без дотримання яких вчинення виконавчого напису стає неможливим, і одна з таких умов – саме безспірність відносин. С. Фурса зазначає, «що сутність діяльності нотаріусів зводиться до встановлення безспірних обставин, які після посвідчення наділяються законодавством пев-

ними правовими властивостями – юридичною вірогідністю. Він зможе вчинити нотаріальну дію лише тоді, коли у нього немає сумнівів у достовірності встановленого ним факту і законності власних дій, а особи адекватно розуміють наслідки посвідчуваного ним правочину» [7, с. 13].

Виконавчий напис як позасудова форма захисту прав за своєю правовою природою має доволі багато спільних рис з іншими юридичними конструкціями, зокрема договорами (правочинами). Не можна не оминати той факт, що вчинення виконавчого напису, як і укладення договору, може здійснюватися винятково у випадку відсутності спору між сторонами. Крім того, виконавчий напис та договір мають своє обмеження в часі, тобто є строковими. Проте суттєві відмінності полягають у тому, що договір укладається для врегулювання відносин між сторонами з метою запобігання порушенню їх інтересів у майбутньому. Виконавчий напис вчиняється, коли права та інтереси кредитора вже порушені, являючи собою спосіб відновлення порушених прав.

У юридичній літературі є й інші погляди щодо диференціації виконавчого напису від правочину. Так, наприклад, М. Дякович зазначає, що одним із критеріїв диференціації правочину від виконавчого напису є те, що правочин визнається недійсним відповідно до статті 203 ЦК України [6, с. 70], а виконавчий напис визнається таким, що не підлягає виконанню, відповідно до статті 88 Закону України «Про нотаріат» [8]. Тобто вчений звертає увагу, що підстави, закріплені у статті 203 ЦК України, можуть бути застосовані винятково до правочинів і ніяк не можуть бути використані до виконавчих написів нотаріусів, оскільки їх юридична природа є різною.

У цивілістичній літературі виокремлюються певні умови, перевірка яких є обов'язком нотаріуса у випадку вчинення виконавчого напису.

Першою умовою вважається з'ясування нотаріусом, чи належить документ до переліку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172, згідно з яким стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Факт дотримання

цієї умови підтверджується шляхом перевірки та зіставлення поданої кредитором заяви зі змістом вищезгаданого переліку.

Другою умовою вважають дотримання встановлених законом строків. Питання визначення та дотримання строковості в цивілістичній науці заслуговує на окрему увагу, оскільки до недавня у ч. 1 статті 87 Закону України «Про нотаріат» було зазначено, що нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Отже, з аналізу частини першої статті 88 Закону України «Про нотаріат» вбачається, що строки для вчинення виконавчого напису нотаріусом є відмінними залежно від кола учасників правовідносин: у відносинах між юридичними особами строк скорочений порівняно зі строком, який застосовується у відносинах між фізичними особами. Таким чином, встановлюючи порядок нормативного регулювання діяльності нотаріату в частині визначення строків, у межах яких нотаріус може вчинити виконавчий напис, законодавець запровадив чітку їх диференціацію залежно від суб'єктного складу учасників правовідносин. Такий підхід законодавця, на перший погляд, порушує принцип рівності, справедливості та неупередженості. Проте в рішенні Конституційного Суду України від 01 липня 2020 року № 3-239/2019 (5444/19) зазначається, що норми статті 88 Закону України «Про нотаріат» не суперечать приписам Конституції України (а саме: статті 6; частини першої статті 8; статті 19; пункту 14 частини першої статті 92). Конституційний Суд України вважає, що положення частини першої статті 88 Закону України «Про нотаріат», відповідно до яких «нотаріус вчиняє виконавчі написи за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між юридичними особами – не більше одного року, є чіткими, зрозумілими та однозначними» [9]. Тобто таке нормативне регулювання виключає можливість довільного його трактування, тому застосування оспорюваних положень Закону особами (органами), ді-

яльність яких ґрунтується на принципі верховенства права, жодним чином не призводить до протиправного позбавлення права власності [9]. Якщо для вимоги, згідно з якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається в межах цього строку.

Третя умова стосується перевірки пред'явлених усіх необхідних для вчинення виконавчого напису документів, які підтверджують наявність зобов'язання та його безспірність.

Четверта умова полягає в перевірці відсутності заперечення з боку боржника. Як правило, боржник, будучи проінформованим про вчинення виконавчого напису, заперечує порушення з його боку зобов'язань, тому саме після цього нотаріус зупиняє нотаріальне провадження і роз'яснює сторонам їх право звернення до суду.

Висновки. Таким чином, виконавчий напис, будучи позасудовою формою виконання зобов'язань, є доволі ефективним способом досягнення консенсусу між кредитором і боржником. Така нотаріальна дія як вчинення виконавчого напису є альтернативним позасудовим способом захисту цивільних прав, а виконавчий напис нотаріуса – це самостійна підстава для задоволення вимог кредитора шляхом стягнення грошових сум або витребування майна від боржника за цим виконавчим документом, якщо така вимога є безспірною.

Виконавчий напис має багато спільних рис з іншими юридичними конструкціями. Вчинення виконавчого напису, як і укладення договору, може здійснюватися винятково у випадку відсутності спору між сторонами та має певні обмеження в часі, тобто є строковим. Суттєвими відмінностями є те, що договір укладається для врегулювання відносин між сторонами з метою запобігання порушенню їх інтересів у майбутньому, а виконавчий напис – коли права та інтереси кредитора вже порушені, являючи собою спосіб відновлення порушених прав.

Вчиненню виконавчого напису має передувати перевірка нотаріусом таких умов: 1) з'ясування нотаріусом, чи належить документ до переліку документів, згідно з якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів; 2) дотримання встановлених

законом строків; 3) перевірка пред'явлених усіх необхідних для вчинення виконавчого напису документів, які підтверджують наявність зобов'язання та його безспірність; 4) перевірка відсутності заперечення з боку боржника.

Список використаних джерел

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. Харків : Право, 2016. 82 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Демченко О. Виконавчий напис нотаріуса як позасудова форма захисту цивільних прав та законних інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 15–20.
4. Безсмертна Н. Виконавчий напис як один із способів захисту суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2007. № 74–76. С. 123–126.
5. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні : навч. посіб. Київ : Вентурі, 1999. 207 с.
6. Дякович М. М. Виконавчий напис як позасудова форма захисту цивільних прав та інтересів осіб // Виконавчий напис нотаріуса у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта, 2021. С. 51–71.
7. Фурса С. Я. Виконавчий напис нотаріуса в нових правових умовах: теорія та нотаріальна, судова практика і законодавча регламентація // Виконавчий напис нотаріуса у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : наук.-практ. посіб. Київ : Алерта, 2021. С. 8–50.
8. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
9. Рішення Конституційного Суду від 01.07.2020 № 3-239/2019 (5444/19). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7-р(І).

Nishchymna S.,

Doctor of Sciences of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process Faculty of Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688

LEGAL NATURE OF A NOTARY'S EXECUTIVE WRIT AND CONDITIONS FOR ITS EXECUTION

The article examines the legal nature of the writ of execution and the conditions for its execution. The author considered the differentiating features of the executive inscription, which distinguishes the executive inscription from deeds. It is impossible not to ignore the fact that the execution of an executive writ, as well as the conclusion of a contract, can be concluded only in the absence of a dispute between the parties. In addition, the executive inscription and the contract have their own time limit, that is, they are fixed-term. However, the essential differences are, firstly, that the contract is concluded to regulate relations between the parties in order to prevent violations of their interests in the future. Executive inscription, in turn, when the rights and interests of the creditor have already been violated, thus representing a way of restoring the violated rights.

The author draws attention to the fact that the writ of execution is a worthy alternative to the process of judicial protection, which is more complex in terms of content, however, despite the positive features of the writ of execution, the concept of writ of execution is not established in the legislation.

The article defines the conditions for making an executive inscription and analyses their procedural features, such as determination by a notary whether a document is included in the List of documents for which debt collection is carried out indisputably on the basis of executive inscriptions of notaries; compliance with the statutory deadlines; verification of all documents required for making an executive inscription, which confirm the existence of an obligation and its indisputability; verification of the absence of objections by the debtor.

Key words: *executive inscription, contractual structures, conditions for making an executive inscription, enforcement proceedings, extrajudicial protection.*

References

1. Constitution of Ukraine (2016), Pravo, Kharkiv, 82 p.
2. Ukraine (2003), Civil Code of Ukraine dated 16 June 2003 No. 435-IV, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 40–44, Art. 356.
3. Demchenko, O. (2019), "The executive inscription of the notary as an out-of-court form of protection of civil rights and legitimate interests", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 3, pp. 15–20.

4. Bezsmertna, N. (2007), "The executive inscription as one of the methods of protection of subjective civil rights", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, No. 74–76, pp. 123–126.

5. Fursa, S. Ya. and Fursa, Ye. I. (1999), *Notary in Ukraine : study guide*, Venturi, Kyiv, 207 p.

6. Dyakovich, M. M. (2021), "The executive inscription as an extrajudicial form of protection of civil rights and interests of individuals", *The executive inscription of the notary in the civil process: notary, court, executive inscription : manual* / Fursa, S. Ya. (Ed.), Alerta, Kyiv, pp. 51–71.

7. Fursa, S. Ya (2021), "The executive inscription of the notary in new legal conditions: theory and notarial, judicial practice and legislative regulation", *The executive inscription of the notary in the civil process: notary, court, executive inscription : manual*, Alerta, Kyiv, pp. 8–50.

8. Ukraine (1993), *On the Notary : Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2020), Decision of the Constitutional Court, dated June 01, 2020 No. 3-239/2019 (5444/19), *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 7-r(I).